
PRIKAZ

**KONFERENCIJA BETWEEN STRESS AND TONE (BeST)
Leiden, Nizozemska, 16-18. lipnja 2005.**

Elenmari Pletikos
Filozofski fakultet, Zagreb, Hrvatska

Na najstarijem nizozemskom sveučilištu u gradu Leidenu, od 16. do 18. lipnja 2005. održana je konferencija pod nazivom *Between Stress and Tone* (BeST). Glavna tema, koju označava sam naziv konferencije "Između naglasaka i tona", premda djeluje usko određena, pokazala se vrlo širokim poljem istraživanja, na kojem se susreću razne fonetske i fonološke tipologije naglasnih sustava s opisom i istraživanjem produkcije, percepcije i funkcije naglasaka u pojedinim jezicima. Konferenciju je organizirao Međunarodni institut za azijske studije (International Institute for Asian Studies - IIAS), na čijim se internetskim stranicama nalaze podaci o organizaciji i programu konferencije BeST (<http://www.iias.nl/iias/show/id=43951>).

Na konferenciji je sudjelovalo oko 50 izlagača, a ukupno je bilo oko 100 sudionika. Sva su izlaganja bila plenarna: četiri pozvana predavanja po 45 minuta, 16 izlaganja po pola sata te oko 30 postera koji su, osim na klasičnoj dvosatnoj posterskoj sesiji, bili sažeto izneseni u četverominutnim plenarnim govorima, tzv. "présis presentations".

Najopsežnija su bila pozvana predavanja četiriju znanstvenika, dva izlaganja o tipologiji naglasnih sustava, jedno predavanje o različitoj funkciji i razvoju naglasaka u baskijskim dijalektima te predavanje o odnosu laringalnih postava i akustičkih osobina naglasaka. Larry M. Hyman (University of California, Berkeley) u izlaganju pod nazivom "Word-Prosodic Typology" problematizirao je tri premise od kojih polaze fonološke tipologije: iscrpnost ("exhaustivity"), svi se sustavi mogu pridružiti nekom naglasnom tipu), jedinstvenost ("uniqueness", nijedan se sustav ne može pridružiti dvama fonološkim tipovima) i odvojenost ("discreteness", tipovi se ne preklapaju). Hyman daje vrlo sustavan pregled problema prozodije riječi: koje osobine čine prozodiju riječi (suprasegmentalna obilježja: ton, trajanje, jakost; razne vrste harmonija: vokalna, nazalna, laringalna i sl.; prozodijska ograničenja riječi s obzirom na more, broj slogova; distribucijska i fonotaktička pravila i sl.). Hyman nabraja i opisuje vrste prozodijske riječi (demarkativna, kulminativna, harmonijska, metrička, minimalna, maksimalna, fonotaktička i morfofonotaktička) te daje pregled najvažnijih definicija, obilježja i proturječja akcenatskih sustava: dinamičkih (stress-accent), tonskih (tone) i sustava s tzv. visinskim, dinamičko-

tonskim ili ograničenim tonskim naglaskom (pitch-accent). Tonski jezik definira kao jezik u kojem ton ulazi u leksičku realizaciju barem nekih morfema (ton je paradigmatsko obilježje i ima distinktivnu funkciju), a dinamički jezik jest onaj u kojem metrička struktura na razini riječi ima osobine obligatornosti (svaka riječ ima najmanje jedno mjesto obilježeno najvećim stupnjem metričke istaknutosti, primarni naglasak, tj. ograničenje ("constraint") koji se u teoriji optimalnosti naziva OBLHEAD), kulminativnosti (svaka riječ ima najviše jedan slog obilježen najvećim stupnjem metričke istaknutosti) i privacije (mjera je binarna, tj. postoje samo vrijednosti jak i slab, koje se interpretiraju kao prisutnost ili odsutnost). U dinamičkom sustavu naglašenost je strukturalno, sintagmatsko obilježje te ima kontrastivnu funkciju. Tzv. "pitch-accent" nije koherentan sustav, nego bira osobine dijelom prototipne za tonski, dijelom za dinamički naglasni sustav, a postojanje tonskog i dinamičkog naglasaka te njihova neovisnost ili međuovisnost tvore četiri vrste takvih sustava.

Harry van der Hulst (University of Connecticut) u predavanju pod nazivom "On the Necessity of Word Accent" bavio se tipologijom naglasaka s polazišta metričke fonologije. S obzirom na međuovisnost akcenta i trajanja vokala, tona i kvalitete vokala nastaje za svaku vrstu odnosa po nekoliko akcenatskih tipova: tip sustava bez ovisnosti i tip sustava ovisnosti, a sustavi ovisnosti dijele se na ograničene ("restricted") i osjetljive ("sensitive"). Hulst analizira kako se akcenatska struktura (koju definira kao organizaciju ritma u hijerarhijsku metričku strukturu) manifestira u fonološkim asimetrijama i fonetskim obilježjima. Razlika primarnog i ritmičkog akcenta u istom jeziku može se opisati s obzirom na težinu ("weight"), vrstu stope i riječ. Stoga u jeziku (npr. u engleskom) mogu supostojati primarni akcent, koji je osjetljiv na težinu ("weight-sensitive") i ritmički, koji je neosjetljiv na težinu ("weight-insensitive"), a u manje poznatim jezicima postoji primarni akcent, koji je usmjeren lijevo ("left-headed") i ritmički, koji je usmjeren desno ("right-headed") i obratno. Na razini riječi (npr. u engleskom) postoji primarni akcent, koji je uz desni rub riječi ("right-edge") i ritmički, koji je uz lijevi rub riječi ("left-edge"). Prema primarnom naglasku Hulst opisuje naglaske pojedinih jezika u sljedećim kategorijama: domena (vezan / nevezan, lijevo / desno / nespecificirano), projekcija težine (ne/da tj. težak slog), osnovno pravilo ("default rule", lijevo/desno), pravilo kraja ("end rule", lijevo/desno).

José Ignacio Hualde (University of Illinois at Urbana-Champaign) u predavanju pod nazivom "Historical Convergence and Divergence in Basque Accentuation" govorio je o mnogo užoj temi, tj. o baskijskoj akcentologiji. Akcenatsku razliku u baskijskim dijalektima Hualde je opisao na primjeru pomicanja mjesta naglasaka u tvorbi plurala. U zapadnim i središnjim područjima (Bizkaia i Gipuzkoa) naglasak je u pluralu na prvom slogu, dok u zapadnoj Navari postoji pravilo prema kojem se akcent pomiče na sufiks. Hualde tu dijalektološku razliku objašnjava povijesnim razvojem akcenatskog sustava u Navari, koji je od dinamičkog sustava prešao u tonsko-dinamički.

Jerold A. Edmondson (The University of Texas at Arlington) održao je pozvano predavanje pod nazivom "The Valves of the Lower Throat and their Functioning in Tone, Voice Quality and Stress: Laryngoscopic Case Studies". Opis fonacije pomoću postavki glotisa, kojim se u nekim jezicima ostvaruje fonološki kontrast, do sada je opisivao kao kontinuum od otvorenog, preko postavki bezvučan, šaptav ("breathy"), modalan, škriptav ("creaky") i glotaliziran do zatvorenoga glotisa. Edmondsonova istraživanja pokazuju da u mnogim jezicima konfiguracije glotisa i okolnih dijelova grla mogu tvoriti dodatne zalistke, ventile ("valves"), koji ne čine kontinuum anatomskih struktura, nego "sinergične i hijerarhijske sekvence gesta i kombinacija", a one uključuju pet dimenzija: (1) adukciju glotičkih nabora, (2) ventrikularnu inkurziju, (3) aritenoidno-ariepiglotsko-epiglotsku konstrikciju, (4) epiglotsko-faringalnu konstrikciju i (5) fokalnu konstrikciju. Edmondson je analizom direktnih laringoskopskih snimaka u jezicima bai (tibeto-burmanski), amis (austronezijski jezik na Tajvanu), somali (kushitski), dinka (nilotički) i kabiye (istočni gurunski) otkrio veze između tona i glasove kvalitete, te između naglasaka i vrste konsonanata, koje se postižu gestama suženja i stvaranja zalistaka u donjem području grla. Edmondson zaključuje da mnogi od pet opisanih vrsta zalistaka imaju funkciju artikulatora te da glasove kvalitete šaptav ("breathy"), hrapav ("harsh") i zijevajući ("yawny") spadaju u osnovne postavke glotisa te mogu tvoriti fonološke razlike u jezicima bai, dinka i somali.

Među polusatnim usmenim izlaganjima najviše je bilo radova o istraživanju naglasaka u švedskim i njemačkim varijetetima te u nekim tonskim jezicima, a s dva polusatna izlaganja može se reći da je primjetno zastupljen bio i štokavski naglasni sustav. Petra Wagner i Jelena Mandić (sa Sveučilišta u Bonnu) u radu "Arc Pitch and Quantity independent Distinctive features in Bosnian Serbian" istraživale su perceptivne sposobnosti govornika bosanske varijante srpskog jezika (pretežno u Banjoj Luci). Na temelju 34 minimalna para (uzete su samo riječi koje je 40 govornika ovjerilo kao poznate i česte u uporabi) pokušalo se istražiti funkcioniraju li ton i trajanje kao zasebna fonološka razlikovna obilježja. Ukupni rezultati pokazuju malo pogrešaka u identifikaciji pojedinih riječi (5,25%). Prikazano prema pojedinim opozicijama, najmanja je količina pogreška bila u identifikaciji riječi čiji se kontrast temelji na kvantiteti naglašenih vokala (dugosilazni/kratkosilazni), samo 2,35% pogrešaka, veća je količina pogrešaka u prepoznavanju riječi koje su se razlikovale i tonom i kvantitetom (kratkosilazni/dugouzlazni), 7,4%, a najveća količina pogrešnog prepoznavanja javila se u riječima koji čine parove u opoziciji prema tonu na kratkim vokalima (kratkosilazni/kratkouzlazni), 10,34%. U istraživanju su sudjelovale dvije skupine ispitanika: 6 ispitanika koji žive u Bosni i 12 ispitanika kojima je bosanski srpski materinski jezik, a desetak godina žive u Njemačkoj. Druga skupina bila je nešto lošija u točnosti prepoznavanja od govornika koji žive u Bosni. Draga Zec (Cornell University) u izlaganju pod nazivom "A Typology of Tone Governed Stress" primjenom pet fonoloških ograničenja definiranih u teoriji optimalnosti: ALIGNHEAD_{PRWD} (glava prozodijske riječi usklađena je s

lijevim rubom prozodijske riječi), NOLONG-H (visoki ton (H) može se povezati samo s jednom jedinicom koja nosi ton tzv. TBU), WEIGHT-TO-STRESS (ako je težak, onda je naglašen), NONFINALITY (glava prozodijske riječi ne može biti na zadnjem slogu prozodijske riječi) i pravilom NONFINALITYLIGHT (glava prozodijske riječi ne može biti na zadnjem *lakom* slogu prozodijske riječi), izvela je i opisala sedam staroštokavskih sustava (od kojih dva nisu potvrđena) i tri novoštokavska sustava. Na konferenciji su s Odsjeka za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu sudjelovale Jelena Vlašić i Elenmari Pletikos, koje su sudjelovale u raspravama nakon izlaganja o produkciji naglasaka i perceptivnim sposobnostima u štokavskom na temelju istraživanja hrvatskog jezika.

Švedski je jezik s tri polusatna izlaganja o švedskim naglascima, te s još nekoliko postera bio jedan od najzastupljenijih jezika na ovoj konferenciji. Gosta Bruce dosadašnju je podjelu na pet regionalno podijeljenih akcenatskih tipova u ostvarenju švedskih dvaju visinskih naglasaka proširio na sedam. Kriteriji podjele su: broj vrhova f0 (jedan ili dva vrha), vremenska organizacija te usklađenost sa strukturom slogova. Osim analize leksičkih naglasaka, autor analizira i kako se intonacija pojedinih akcenata ponaša u fokusnom položaju: dijalekti s dvostrukim tonskim vrhom imaju dodatnu tonsku gestu u fokusu, a oni s jednim vrhom imaju veći tonski raspon. Yuni Kim govorila je o ulozi percepcije naglasaka i pomicanju naglašenosti u švedskom akcentu 2, u kojem je drugi slog imao sekundarni naglasak koji je, grupirajući se u naglasak zajedno s prvim slogom, postao dio leksičkog naglasaka. My Segerup analizirala je akustičku posebnost gothenbutških švedskih akcenata, koji pokazuju manji tonski raspon naglašenih vokala te značajno kraće trajanje naglašenog vokala u akcentu 2, naspram akcentu 1. Istraživanje naglašenosti u njemačkom i drugim germanskim jezicima također je bilo zastupljeno s nekoliko radova, a jedno od najzanimljivijih bilo je istraživanje C. Mooshammer i J. Harringtona, koji su pokušali razlučiti akustičke i artikulacijske korelate naglašenosti riječi od korelata fokusnog naglasaka te zaključili da leksički naglašeni slogovi nisu povezani s povećanjem subglotičkog tlaka te da je veći intenzitet naglašenog sloga povezan s laringalnim i supralaringalnim postavama. Laura Downing i sur. istražili su znakove za fokus u tonskom bantu jeziku čičeva ("ntcheu chicheva"). Dva su se rada bavila povijesnim razvojem prozodije riječi u nekim meksičkim jezicima: D. Guion i J. Amith istraživali su razvoj prozodije u uto-astečkom jeziku nahuatl, a G. Lowes rekonstrukciju tonogeneze u zapoteku. Joan Baart analizirao je naglasne sustave sjeverozapadnog indo-arijskog područja (sjeverna Indija, dio Pakistana i Afganistana) te otkrio da, osim dosad spominjanog pandžapskog jezika ("punjabi"), na tom jezičnom području postoje još brojni tonski jezici, koje je grupirao u tri skupine jezičnih tipova: (1) tip shina (shina, barushaski, indus kohistani i dr.), koji na dugim vokalima razlikuju uzlazne i silazne tonove, (2) tip pandžapski (punjabi, hindko, pahari-pothwari, gojri itd.), koji u površinskoj strukturi naglašenih slogova imaju tri vrste tonema: srednji ton ili razinu, visoki ili visoki-silazni te niski ili niski-uzlazni i (3) jezike s četiri i više kontrastivnih tonova (npr. jezik kalam kohistani ima pet različitih tonema). S. Hellmuth opisala

je visinki naglasak u arapskom jeziku koji se govori u Kairu. G. Elordietea i A. Irurtzun bavili su se akustičkim korelatima naglasaka u raznim baskijskim prozodijskim sustavima. Y. Igarashi analizirala je silazne intonacije naglašenih slogova u ruskom te dokazala postojanje dvaju uzoraka silazne intonacije koji se fonološki opisuju kao H+L* i H*+L.

U posterskim prezentacijama uglavnom su bili opisi i istraživanja naglasaka u pojedinim jezicima, a bili su podijeljeni u tri tematske skupine: (1) jezici Afrike, (2) jezici Europe, Amerike i Sibira te (3) jezici Azije. Novina u ovoj vrsti izlaganja bila je što su izlagači postera, osim u zajedničkoj posterskoj sesiji, imali i četverominutno plenarno oralno izlaganje unutar triju sesija, koje su se zvale "précis presentations". Zanimljivost je tih izlaganja bila što je samo voditelj sesije koristio vizualni materijal: ime govornika, naslov rada te zemljopisnu kartu na kojoj je zaokružio na kojem se dijelu kontinenta (Afrike, Azije, Europe itd.) govori jezik koji je predmet istraživanja. Zadatak izlagača bio je da iznese tezu, osnovne dokaze te da zainteresira publiku za svoje istraživanje i tako privuče druge istraživače svojem posteru. Naime, u uputi što bi to kratko izlaganje trebalo sadržavati bila je istaknuta promidžba ("summary, highlights, advertisement") ili kako se to u retoričkoj shemi završnog dijela govora može nazvati: poziv i efektan završetak. To se mjesto pokazalo upravo kao "začin", kao "mjesto humora", ne samo tih kratkih govora, nego i cijele konferencije. Mnogi su izlagači, osobito poznati znanstvenici (npr. Carlos Gussenhoven, Francis Nolan i dr.), bili vrlo duhoviti u pozivima zašto bismo trebali doći pogledati upravo njihov poster (npr. jedan je govornik parafrazirao pozive iz velikih trgovina: "prvih 30 posjetitelja besplatno će dobiti umanjene kopije postera, u boji, vrlo kvalitetan ispis, dođite što prije, zalihe su ograničene"). Osnovna kvaliteta tih izlaganja bila je sadržajna konciznost, a voditelji sesija osigurali su i vremensku preciznost izlaganja time što su nakon 3 minute govorniku pokazali papir s natpisom "1 minute", a, ako je bilo potrebno, nakon 4 minute i list s natpisom "time is up".

U posterskim prezentacijama izloženi su rezultati istraživanja naglasaka u afričkim jezicima: gumuz (Etiopija), kulango (Bjelokosna Obala), nubi (Uganda), maa (Kenija), dinka (Sudan), migaama (Čad) i eton (Kameron). U jeziku gumuz otkriveno je da umjesto tri do sada opisana tona, postoje samo dva te da su naglašeni vokali tri puta duži od nenaglašenih. U jeziku dinka u kojem je kratak naglašeni vokal u imenicama u jednini, a dug naglašeni vokal u imenicama u množini mjereno je odnos trajanja nukleusa i kode te rezultati pokazuju da što je koda duža, to je naglašeni vokal kraći, a što je koda kraća, naglašeni je vokal duži. U jeziku eton akcenat se teško razabire, naglašeni slogovi mogu imati dva tona, a nenaglašeni samo jedan.

Od azijskih jezika bili su analizirani naglasni procesi u jezicima: kammu (Laos), mandarinski (Kina), tamilski, japanski, vijetnamski, korejski i dr. U jeziku kammu, u kojem postoje minimalni tonski parovi, otkriveno je da sjeverni dijalekt nije tonski te se postojanje tonova sličnih kao u tonskim dijalektima opisuje samo kao fonetska karakteristika, ali ne i fonološka. U japanskom su

opisana suprasegmentalna obilježja upitne riječi na kraju rečenice te se pokazalo da je u upitnoj riječi ton silazan (dok je i izjavnoj uzlazan), da je prosječna f_0 u cijeloj upitnoj rečenici viša nego u izjavnoj te da je trajanje zadnjeg sloga u upitnim riječima mnogo duže.

Od europskih, sibirskih i jezika drugih kontinenata na posterima su česte teme bile opis visinskog naglaska ("pitch-accent") u ograničenim tonskim, ali i naglasaka u dinamičkim i tonskim jezicima. Predstavljena je naglasna problematika i dijalektalne raznolikosti slovenskog, finskog, raznih skandinavskih jezika, sibirskog jezika nentes, ruskog, engleskog i njemačkog, te australski jezik pintupi i meksički majanski jezik ("mayo"). Zanimljivi su rezultati analize tijeka f_0 u naglašenoj riječi, tj. različito ostvarenje jezgre u standardnom njemačkom u Švicarskoj i standardnom njemačkom jeziku u Njemačkoj. Testovima percepcije kod slušača tih varijeteta odabrani su govornici koji pripadaju standardnima te unutar zemlje nemaju lokalnu obilježnost. Fonetska analiza tijeka f_0 pokazuje da u uzorcima HL i LH u jezgrama Švicarci dosežu vrh poslije nego Nijemci (na polovici nukleusa ili tek u idućem slogu).

Skup je vrlo dobro organiziran, a za njegovu izvrsnu pripremu najviše su zaslužni Bert Remijsen, Amis Boersma i Marloes Rozing, koji su se brinuli o sudionicima skupa i o svim popratnim materijalima. Na početku skupa uz popratne materijale svi sudionici dobili su knjigu sažetaka, u kojoj je svako izlaganje prikazano na oko dvije stranice teksta, s rezultatima istraživanja i referencijama. U vođenju skupa, posebice u vođenju sesija i tijekom rasprava nakon predavanja, primjetni su bili mnogi članovi Programskog odbora skupa: Vincent Van Heuven, Laura Downing, Harry van der Hulst, Robert Ladd i drugi. U svakoj je sesiji bio samo jedan voditelj, koji se tijekom usmenih izlaganja proksemički skromno smjestio u prvom redu odakle je regulirao vremensku dinamiku. Nakon doslovno svakog izlaganja najmanje 3-4 pitanja iz publike potaknula su raspravu. Većina izlagača na početku predavanja podijelila je i kopije s opširnim sažetkom izlaganja, s deset do petnaest stranica teksta. Od popratnih manifestacija drugog je dana skupa, navečer u botaničkom vrtu, organiziran domijenak, a po završetku skupa, nakon zaključnih riječi Vincenta van Heuvena i Berta Remijsena, bio je organiziran sat obilaska grada s vodičem.

Konferencija BeST prva je, a možda ostane i jedina konferencija pod ovim nazivom. No, to ne znači da naglasna tematika nije samostalna tema drugih znanstvenih skupova. Na BeST-u je najavljena iduća konferencija sa sličnim opsegom tema pod nazivom "Incrnational Conference on the Typology of Tone and Intonation" (kratica TTI), koju organiziraju Laura Downing i Caroline Féry, a održat će se od 7. do 9. rujna 2006. u Berlinu, u Njemačkoj.